

pryder bokens framsida. Överlag känns alla sex uppsatserna genomarbetade och välstrukturerade även om ett och annat resonemang inte känns helt övertygande. Jag har t.ex. svårt att se logiken i Sonne de Torrens resonemang angående en koppling mellan hur jungfru Maria lyfter sin sons högra arm i Stadilantemensalets återgivning av Kristi födelse och hur Jesus lyfter sin högra arm i framställningar med den tvivlande Thomas. Som stöd för sina antaganden lyfter Sonne de Torrens fram Ølstantemensalets framställning av Jesus och Thomas, men där lyfter Jesus sin vänstra (!) arm (s. 158). Ett annat exempel är Kaspersens tolkning av vem som föreställer Maria respektive Elisabeth i Ølstantemensalet (s. 95). Värt att notera är dessutom att Liebe gör en motsatt tolkning i sin uppsats (s. 140, 142) som känns något mer genomtänkt. Några större invändningar mot boken i övrigt har jag emellertid inte. Den visar tydligt att den medeltida kyrkokonsten, i det här fallet altarets konstnärliga utsmyckningar, hade betydligt fler innebörder och funktioner än rent estetiska och undervisande. Bäst svar på flertalet av frågeställningarna ger utan tvekan de uppsatser som studerar konsten i ljuset av det liturgiska funktions-sammanhanget (framför allt van Dijk och Fisher). Jag tror att det är den absolut viktigaste nyckeln till förståelsen av såväl det medeltida kyrkorummet som dess konstnärliga utsmyckningar. Det ena behöver dock inte utesluta det andra, och i många fall kan de olika metoderna som tas upp i boken med största sannolikhet komplettera varandra. Viktigt är också att se altaret i relation till det övriga kyrkorummet och inte som en isolerad enhet. Särskilt belysande blir därför analyserna av altarets relation till väggmosaiker respektive triumfkrucifix.

Sammanfattningsvis menar jag att detta är en bok som kan läsas med stor behållning av såväl teologer som konstvetare. Jag tror också att den skulle kunna fungera bra som kurslitteratur inom både kyrkovetenskap/praktisk teologi och konstvetenskap. Även om ett och annat i boken förmodligen kan tyckas självklart för den teologiskt bildade, så ger den onekligen nya infallsvinklar på välkända motiv och får förhoppningsvis läsarna att tänka ett steg längre i fråga om altarets — och i förlängningen även det övriga kyrkorummets utsmyckningar. Mitt intryck är att kyrkokonsten ofta får en ganska styvmoderlig behandling i den teologiska litteraturen, så här har teologerna en del att lära av konstvetarna, men självklart också vice versa. Inte minst denna bok visar att det är de interdisciplinära studierna som ger de mest intressanta resultaten och jag ser fram emot fler böcker i liknande stil.

Hanna Källström

Kristen Deede Johnson: *Theology, Political Theory, and Pluralism: Beyond Tolerance and Difference* (Cambridge Studies in Christian Doctrine). 276 sid. Cambridge University Press, Cambridge 2007.

«Hur skall vi kunna leva tillsammans mitt bland våra skillnader?» Frågan som inleder Kristen Deede Johnsons bok om religion, politik och teologi är en fråga som upptagit såväl den teoretiska reflektionen som den praktiska under ett antal decennier. Att det västerländska mångkulturella samhället i samtiden är utsatt för vissa spänningar är ingen överdrift och önskan att finna teoretiska verktyg att bemästra denna pluralism är därför stor. Deede Johnson målar upp en bild vars två poler utgörs av de liberaldemokratiska tänkare som menar att tolerans utifrån en gemensam grund är svaret på frågan om olikheterna och de mer radikala demokratiska tänkare som i stället vill lyfta fram skillnaderna som ett positivt värde. Dessa två poler representerar också två olika ideal för vad som utgör politikens väsen: konsensus eller konflikt.

I kapitel två redogör Deede Johnson noggrant för vad den senaste liberala politiska teorin säger om tolerans. Hon diskuterar ingående den amerikanska politiska filosofins nestor, John Rawls, men även den framstående postmoderne filosofen Richard Rorty, som båda har gjort sig kända som förespråkare för en liberal demokrati. Problemet med både Rawls och Rorty är att de tenderar att reducera bort alla signifikanta skillnader från den politiska sfären. Politik som konsensus blir en möjlighet just genom att religion — som ett exempel på de djupa förställningar och värden människor håller sig med — förvisas från den offentliga diskussionen. Men därmed utgår denna konception av politik från en inte alls självklar liberal föreställning om den autonoma människan. Med andra ord bortser man från att själva skiljandet mellan det privata och det offentliga är en politisk handling i egen rätt. Toleransen är kanske inte så tolerant i alla fall.

Därför vänder sig Deede Johnson i nästa kapitel till politiska filosofer som mycket tydligare betonat skillnadernas och även konfliktens roll för politiken. Poängen att framhålla konfliktens betydelse för dessa tänkare är inte att hylla den som sådan, men att undvika att dölja den fråga om makt som finns inneboende i alla strukturer. Att vissa frågor definieras som offentliga och andra som privata är inte något som finns nedlagt i tillvarons strukturer som sådana, utan ett politiskt beslut och därmed något som går att ifrågasätta. Exempel på «agonistiska» politiska filosofer som hävdar detta är den belgisk-brittiska filosofen Chantal Mouffe och den amerikanske filosofen William Connolly. Dessa filosofer är mycket mer medvetna om att alla våra politiska tolkningar vilar på mer grundläggande värderingar, exempelvis av religiös art, vilket

gör att det inte går att förutsätta en neutral sfär där politiska beslut kan tas oberoende av djupare värderingsfrågor. Därför blir också det politiska en kamp mellan olika sätt att tolka värden.

Även om agonistiska politiska filosofer har en mer realistisk syn på politik än förespråkarna för politik som en strävan efter konsensus är Deede Johnson inte helt tilltalad hos utsikterna för den sistnämnda. Vad hindrar t.ex. att den agonistiska kampen om den politiska hegemonin inte bryter ut i våldsamma konflikter? Den agonistiska politiska filosofin verkar ibland utgå från att våldsamma konflikter är oundvikliga. Nästa kapitel blir därför hennes teologiska försök att finna en väg bortom både tolerans och skillnad, bortom konsensus och konflikt. Här blir Augustinus en primär resurs, men inte främst genom en historisk diskussion utan snarare använd i den samtida politiska filosofin. Valet av kyrkofadern betingas av att han gentemot de politiska liberalerna hävdar att mänskliga förehavanden alltid färgas av en lust att härskas och bestämma, men också av att han gentemot de agonistiska filosoferna menar att fred och harmoni trots allt kännetecknar tillvarons innersta kärna. Världen är skapad harmonisk, sedan fallen, men den kristna kyrkan bär på förhoppningen om ett evigt fredsrike. Augustinus blir för Deede Johnson medelvägen mellan en politisk realism som tar konflikten för oundviklig och en politisk idealism som bortser från de maktkamper som faktiskt pågår (och som riskerar att bli dubbelt förtryckande genom att den inte genomskådar att den själv är en del av samma maktkamp). Att religiösa värderingar här spelar roll för den politiska tolkningen av tillvaron är inte ett hot mot olikfärdighet; Deede Johnson betonar emfatiskt att kyrkan *inte* är identisk med Guds rike. Tvärtom finns en insikt i mänsklighetens legitima pluralism och det samtida samhällets provisoriska status genom vilken Augustinus pekar på en ömtålig väg mellan politisk likgiltighet och politisk arrogans.

Deede Johnsons egen teologisk-politiska vision som kommer fram i det sista kapitlet blir ett slags politik där liberala dygder som tolerans, mångfald etc. spelar stor roll. Men det är en vision som låtit sig informeras av de mer agonistiska tänkarna och därmed befriat den liberaldemokratiska visionen från vissa av sina blinda fläckar. Hon förespråkar en skillnad mellan hur Gud styr det politiska och hur Gud styr kyrkan som tillmäter båda sfärerna en semiautonom status men samtidigt undviker politikens totala autonomi gentemot varje form av etiska eller religiösa värden. Med andra ord är hennes vision inte särskilt långt från vad som har varit fallet i en del europeiska stater under modern tid, men med en större sensibilitet just för skillnader och maktrelationer. En kristen politik är enligt Deede Johnson både önskvärd och möjlig, men hur denna skall se ut varierar med tid och plats.

Om Deede Johnsons bidrag inte hamnar särskilt långt ifrån en modifierad version av europeisk liberal demokrati, trots att hon tar vägen via Augustinus, har detta förmodligen att göra med de rötter som den moderna politiska filosofin har tillbaka till de gamla teologerna. Denna välskrivna och intressanta bok skulle kunna kallas för balanserad, men om man finner ett sådant omdöme motiverat eller inte beror på hur man i allmänhet värderar den europeiska versionen av demokrati och politik.

Ola Sigurdson

Werner G. Jeanrond och Andrew D. H. Mayes (eds.): *Recognising the Margins. Developments in Biblical & Theological Studies. Essays in Honour of Seán Freyne.* 350 sid. The Columba Press, Dublin 2006.

Kärleksteologi, Kristi självmedvetande, kastlösa situation och kristendomens framtid. Pacifism, pluralism, politisk teologi och pjäsernas teologi. Den som vill orientera sig i dagens internationella teologiska debatt finner här en utmärkt vän på vägen. Den som söker en välvärnsad homogen artikelsamling i dogmatik får leta vidare. Titeln *Recognising the Margins*, ungefär «att erkänna det perifera», lämnar ett visst utrymme för ämnesdivergens. Det är sannolikt också avsikten, en hyllning i postmodern förpackning till en teolog vars gärning varit postmodernt präglad. Boken, som alltså är en festskrift till den irländske teologen Seán Freyne på dennes 70-årsdag, innehåller artiklar skrivna av välkända teologer från hela världen, bland dem Elisabeth Schüssler Fiorenza, Karl-Josef Kuschel, Werner G. Jeanrond och John D'arcy May. De arton artiklarna i boken är samlade under fyra temata: bibliska, teologiska, kulturella och etiska. Av utrymmesskäl kan jag bara presentera ett urval av dessa.

Bibliska temata: Stephen D. Moore lotsar läsaren genom Markusevangeliet, läst utifrån ett politiskt perspektiv. Han menar sig finna implicit imperialistisk kritik i allmänhet och antiromersk propaganda i synnerhet. I Markusevangeliets femte kapitel möter Jesus en man som är besatt av orena andar. Som svar på Jesu fråga «vad heter du?» svarar den orena anden «Legion heter jag, för vi är många». Moore pekar på den dubbelbottnade betydelsen hos namnet som samtidigt kan åsyfta demonisk besatthet och kolonial ockupation. Att Legionen av Jesus kommenderas in i en svinhjord och skickas över branten gör inte denna politiska tolkning mindre slagkraftig, menar Moore. Som ytterligare exempel på berättelser som stöder denna läsning lyfter Moore fram berättelsen om fikonsträdet och om tempelrensningen. Frågan huruvida denna läsning är i